

MLADOSTNI SPOMINI V LESKOVČEVI DRAMI DVA BREGOVA (Ob stoletnici rojstva Antona Leskovca)

Pri proučevanju domače zgodovine ob koncu prejšnjega stoletja in ob začetku našega mi vse večkrat prihajajo na misel Leskovčeva dela. Tine Debeljak je že pred vojno zapisal, da ga žal tako malo poznamo.¹ Bojan Štih pa leta 1984, da je Leskovec v svojih delih neprizanesljiv kritik družbe in socialno moralnih razmer svojega časa. Žal je danes po krivici pozabljen.² Že v njegovem času se je dogajalo isto kot danes, da zgodovina pozneje odkriva obdobja, ki jih je literatura že obdelala. Odsvit resničnih dogodkov je Leskovec uporabil v svojih literarnih delih. Literarnim oziroma dramskim likom je pogosto dal priimke in imena ljudi iz Loke in okolice. Izposojal pa si ni samo imen, ampak tudi osebnosti, oziroma predstavljal je življenje v takratni Loki.

Leskovčev ded Jernej, rojen 1826, se je priženil v kajžo Andreja Jenka (roj. 1784) in Marije Vilfan (roj. 1791) v Puštalu, stara hišna številka 48, danes nova hiša Puštal št. 3.³ Leta 1852 je poročil njuno hčer Mino Jenko, rojeno 1826. Leta 1871 je Mina umrla in naslednje leto se je Jernej znova poročil z Mino Osterc iz Pušala. Ta je bila šest let starejša in v zakonu ni bilo več otrok. Zadnji Jernejev sin France je bil rojen 1864. Poročil se je z Marijo Kušar iz Reteč. Pustil je glavnikaštvo in se oprijel trgovine. Med leti 1891 in 1898 se je France ukvarjal z lesno trgovino v Loki na Lontrgu, stara hišna št. 66, danes Spodnji trg 19.⁴ V tej hiši se jima je 4. 1. 1891 rodil sin Anton, poznejši dramatik.⁵ Hiša je bila takrat še v lasti ostarelega čevljarja Teodorja Faula. Pri hiši se je reklo pri Štrikarju, po dejavnosti enega prvih znanih lastnikov, pozneje pa pri Faulnu. Faul je bil doma iz Češke. Poročil se je z domačinko iz Selc. Bila sta brez otrok.⁶ Leta 1897 je hišo prodal Leskovčevemu stricu, očetovemu bratu Andreju, ki je bil, kot kaže, bolj pri denarju.⁷ Leskovci so prinesli k hiši novo domače ime pri Lavdanu, tudi pri Lavdonu, kakor se je reklo pri domači bajti v Puštalu. Zadnja sestra Marjanca je bila rojena že v Karlovcu št. 29, danes Kopališka ulica 15, kjer so stanovali potem, ko je oče Franc istega leta (1897) prenehal z neuspešno lesno trgovino. V tem času je bila ta hiša last Jurija Karlina – Plevnarja, katerega ime si je pozneje sposodil za dramo Jurij Plevnar.⁸

Leto 1898 in naslednja so bila za družino žalostna. Umrla je mama Marjanca, leta 1899 pa še leto dni stara sestra! Ostali so trije živi otroci Janez, Anton in Francka. Leta 1900 je oče odšel v Ameriko, kjer ga je čez deset let zasulo v rudniku. Eno leto sta bila Janez in Anton pri teti, mamini sestri v Karlovcu št. 26, danes Kopališka ulica 14.⁹ Teta Helena je imela za moža kovača Gašperja Pokorna, po domače Jesenkača. Leta 1901 sta brata odšla v kranjsko gimnazijo. Pozneje je Leskovec prihajal v Loko in na mamin dom v Reteče le ob počitnicah. Prva svetovna vojna mu je prekinila študij v Pragi. Pravo je končal leta 1920 v Ljubljani. Umrl je leta 1930, star komaj 39 let.¹⁰

Otroška in osnovnošolska doba je zapustila sledove v njegovih poznejših delih, predvsem v drami Dva bregova. Misel na dramo Dva bregova naj bi se mu porodila

spomladi leta 1923, pri nekem službenem obisku v Laškem. Na sprehodu mu je 96-letna Marija Pirkmajer pripovedovala o plesu, ki so ga berači prirejali berači. Pokazala mu je kraj, kjer so plesali, in prostor, ki so ga berači okrasili s cunjami.¹¹

V Dveh bregovih poteka dogajanje v žganjarni pri Komposarici. Župan je beraški družini dovolil veselico v »stari Prajerici«. Tu v tretjem dejanju obhajajo beraško veselico s plesom.¹²

Stara Prajerca je predmestna hiša v Kapucinskem predmestju. Že kot otroku je morala narediti nanj velik vtis. Stoji na drugem bregu kot mesto. Danes nosi hišno številko Titov trg 6.¹³ Hiša je naslikana že na starih upodobitvah Loke. V škarpki ob vodi je bil vzidan del portala, posnetega še na ajdovo zrno. Opaziti je bilo, da je bila obdelana skala uporabljena že za nekaj drugega. Na njej je bila letnica 1750. V loški himni je hiši posvečena dvanajsta kitica: *Že v Prajerici ta stari, zreš prvi umotvor, takoj si v tretjem štuku, brez da bi šou kej gor.*¹⁴ Iz severne strani je stavba pritlična, z južne pa trinadstropna. Naslonjena na breg, je s temnimi vežami, zavitimi temnimi stopnicami, obokanimi skladišči, kuhinjami in drugimi prostori, bila res zanimiva. Prvi znani lastnik je bil leta 1815 Gregor Maček. Prvotno je barval platno, pozneje pa je v tej stavbi varil pivo. V mestu je imel še eno hišo, v Kamri, danes Mestni trg 33.¹⁵ Po njegovi dejavnosti je stavba dobila ime. Kdaj je Maček prenehal s pivovarstvo, ni znano. Iz Mačkove rodovine je hiša prešla leta 1857 v last trgovca s platnom in loškega župana Blaža Moharja.¹⁶ Župan je bil med leti 1872 in 1885, občinski odbornik pa od leta 1861 skoraj nepretrgoma do leta 1894.¹⁷ Mohar je imel še eno hišo v mestu št. 103, danes Blaževa ulica 7. To hišo je imel z enoletnim presledkom leta 1863 med leti 1853 do 1870.¹⁸ Tu je tudi prvotno živel, vendar se je že pred letom 1870 preselil v staro Prajerco.¹⁹ Otroci so mu umrli že majhni, razen Minke, hčere iz drugega zakona, rojene 1865.²⁰ Ta je pozneje pozabljena in ostarela prodala hišo leta 1920 zidar-skemu mojstru in stavbnemu podjetniku Antonu Ogrinu, ki je prišel z Vrhnike.²¹ Njen denar je bil slabo naložen, saj je takrat Jugoslavija neugodno zamenjala avstrijske krone v dinarje. Ogrin je stavbo dokončno stanovanjsko predelal in za tiste čase posodobil. Iz popisa prebivalcev 1880 je razvidno, da je v stavbi stanovalo 30 ljudi, leta 1890 (23) in leta 1900 (27). Prebivalci so bili pisana družčina, posebno po popisu leta 1900. Te ljudi si je Leskovec kot otrok lahko zapomnil. V hiši je bilo osem najemnikov z družinskimi člani. Po poklicu so bili sodarji, dninarji, delavec, župnik v pokoju, gospodinje, šolarji, sodni dnevničar, poštni hlapec, upokojenka, kuharica in zasebniki. Vsi so bili Slovenci, čeprav iz raznih krajev.²²

Pivska tradicija se je verjetno v tej hiši nezakonito nadaljevala vse od Mačkove pivovarne dalje. Ko Leskovca ni bilo več v Loki, je Moharjeva Minka med leti 1911 in 1913 dvakrat zaprosila za gostilničarsko in krčmarsko obrt. Obakrat ji je Okrajno glavarstvo v Kranju, na loški občinski predlog, gostilno zavrnilo. Dovolili pa so ji leta 1911 trgovino z vinom na debelo v pravilno zaprtih steklenicah.²³ Še po zadnji vojni so razni popotniki trkali na obcestna okna in prosili za »ta kratkega« kar skozi okno.²⁴

Druga hiša, kjer je Leskovec lahko nabral tipe za dramo Dva bregova, je bila mestna ubožnica, Špital na Lontrgu št. 75, danes Spodnji trg 9a.²⁵ Tu so bivali poklicni berači, ki so se čez dan v lovu za hrano in pijačo razkropili po Loki in bližnji okolici. Precej beračev je stanovalo tudi v zasebnih hišah. Ti so bili še bolj svobodni kot berači v ubožnici in verjetno kot tipi še bolj zanimivi. Iz priimkov varovancev iz ubožnice Leskovčevega časa je razvidno, da so bili 100 do 150 let nazaj ljudje s priimki takratnih beračev vodilni v loškem mestnem življenju, delu,

dogajanju in pri denarju. Tu je Leskovec iskal potrditve za stare pregovore: Ti očeta do praga, sin tebe čez prag, tretji rod se že izpridi, dva šparovca in eden cerovec (dva rodova štedita, eden zapravi), itd. Takšne teme pa so literarno kaj zanimive.

Kadar Leskovec imen in priimkov ni prevzel iz okolja, jih je v prid dogajanju konstruiral. Takšna so imena beračev Kit, Razpotnik, Križemsvet. Realna so imena Arčon, ki pa ni domače v loški okolici, Macafur in mogoče Flore Brige. Zadnji vsaj po imenu. V Prajerci na Lontrgu, danes Spodnji trg 4, kjer je včasih varil pivo Luka Šmid, je bivala družina Stalovski. Hčeri, rojeni 1876, je bilo ime Flora. Rojena je bila v Steyru v Avstriji, pristojna v Kočevje, pomagala je doma mami, vdovi in privatnici, rojeni v Kranju. Gotovo zanimiva družina.²⁶

Komposarca je bila Marija Brešič, tudi Prešič, rojena 3. julija 1859 v Retečah. Bila je samska stanovalka. Zadrževala se je v Retečah, Gorenji vasi in na Godešiču. Imela je nezakonsko hčer Katarino, rojeno 1901. Mariji Brešič so registrirali med leti 1907 do 1922 štiri kazni. Leta 1907 je dobila 24 ur zapora, leta 1917 dva dni, leta 1918 šest dni in 1922 24 ur zapora. Nič ni napisanega, zakaj so jo kaznovali, verjetno pa zaradi vlačuganja.²⁷ Hujša je bila njena hči Katarina. Med leti 1918 in 1934 je bila kar enajstkrat kaznovana, tudi v Ljubljani. Kazni je dobila od denarnih do treh mesecev težke ječe.²⁸

Macafur je stanoval na Suhi, stara hišna številka 47, pred zadnjo vojno št. 3.²⁹

Podobno bi lahko poiskali Leskovčeve like in dogajanja v njegovih drugih delih, kjer pa so seveda zraven že tudi elementi od drugod. Popolnoma je vezan na loško ozemlje in okolico Reteč v svojih mladostnih fragmentih: Fantovanje, Suša in delu drame Mir. Pri prvem in tretjem sestavku gre za osebe in dogajanja v Retečah, Godešiču in Gorenji vasi. V sestavku Suša pa je osebe in dogodke zajemal v širši loški okolici in v obeh dolinah.³⁰

Opombe

¹ Tine Debeljak: Kulturni delavci loškega okraja v preteklosti. *Škofja Loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj*, Škofja Loka 1936, str. 63–64.

² Anton Leskovec: *Jurij Plevnar, Kraljična Haris, Dva bregova*. Knjižnica Kondor, Izbrana dela iz domače in svetovne književnosti št. 222. Izbral in spremno besedo napisal Bojan Štih. Mladinska knjiga 1984, str. 210.

³ Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki, arhiv župnije Škofja Loka, status animarum I, Puštal. Staro hišo so pred leti podrli in poleg sezidali novo hišo. Deli stare lesene bajte so še vidni (1986).

⁴ France Štukl: *Knjiga hiš v Škofji Loki II*, Škofja Loka 1984, str. 98–99; ZAL Šk. L, Občina Škofja Loka, obrtne zadeve, fasc. 133.

⁵ Župni arhiv, status animarum, gostači.

⁶ ZAL Šk. L, status animarum I in II, mesto.

⁷ Opomba 4, prvi del, str. 99.

⁸ France Štukl: *Knjiga hiš v Škofji Loki I*, Škofja Loka 1981, str. 35.

⁹ Ela Gros: Življenje in delo dramatika Antona Leskovca, *Loški razgledi* 6, 1959, str. 142.

¹⁰ Opomba 9, str. 145, 147.

¹¹ Opomba 9, str. 153.

¹² Opomba 2, str. 174, 189.

¹³ Opomba 8, str. 96, 97.

¹⁴ Opomba 4, prvi del, str. 5.

¹⁵ Opomba 4, prvi del, str. 70.

¹⁶ Opomba 8, str. 96, 97.

¹⁷ Zapisniki in drugi izbrani dokumenti iz arhiva občine Škofja Loka 1861 do 1918. Pripravil in uredil France Štukl. ZAL, Škofja Loka 1979, str. 95, 101.

¹⁸ Opomba 4, prvi del, str. 141.

- ¹⁹ ZAL Šk. L., popis prebivalstva 1870 (1869).
²⁰ ZAL Šk. L., status animarum I, II, predmestja.
²¹ Opomba 8, str. 97.
²² ZAL Šk. L., popis prebivalstva 1880, 1890, 1900, predmestja.
²³ ZAL Šk. L., Občina Škofja Loka, obrtne zadeve, fasc. 133.
²⁴ Avtor prispevka je v tej hiši stanoval trideset let.
²⁵ Opomba 4, prvi del, str. 78–80, 106.
²⁶ Opomba 4, prvi del, str. 109–110. Opomba 22, popis prebivalstva 1890 za mesto. Vprašanje je, če je ta družina v Leskovčevem otroštvu še tam prebivala. Popis za mestne predele iz leta 1900 ni ohranjen. Podobna bi bila lahko Roni. Mogoče pa je Leskovec (po pripovedovanju) vzel od te ženske le neobičajno ime Flora (Florjana) in ga nadel beraču Floretu Brigi?
²⁷ ZAL Šk. L., Občina Stara Loka, t. e. št. 4, Kazenski register I, št. 464.
²⁸ ZAL Šk. L., Občina Stara Loka, t. e. št. 5, Kazenski register št. II, št. 343.
²⁹ ZAL Šk. L., Občina Stara Loka, t. e. št. 7, seznam hišnih števil.
³⁰ Anton Leskovec: Trije mladostni fragmenti. (Opombe France Štukl). *Loški razgledi* 21, 1974, str. 237–250.

Z u s a m m e n f a s s u n g

JUGENDERINNERUNGEN IM DRAMA »ZWEI UFER« VON ANTON LESKOVEC

Der Dramatiker Anton Leskovec wurde im Jahr 1891 in Škofja Loka auf dem Lontrg bei Lavdan, heute Spodnji trg 19, geboren. Sein Vater befaßte sich damals mit dem Holzhandel, der ihm im Jahr 1898 einging. In diesem Jahr starb seine Frau, bzw. Antons Mutter. Die Familie übersiedelte in die Vorstadt Karlovec. Im Jahr 1900 ging der Vater nach Amerika, von wo er nicht mehr zurückkehrte.

Die Jahre der bescheidenen Verhältnisse hinterließen im Jungen, der 1901 an das Gymnasium in Kranj abging, Erinnerungen an das damalige Škofja Loka. In seinen späteren Werken entlehnte er öfters Namen der damaligen Einwohner von Škofja Loka und dessen Umgebung. Im Jahr 1928 veröffentlichte er das Drama *Zwei Ufer*. Darin stellt er die Gesellschaft an der Wende des Jahrhunderts dar. Im Text führt er Vorgänge in der alten Prajerca an. Dies war ein geräumiges Vorstadthaus. Es wurde von unterschiedlichen Leuten bewohnt, die er für seine Gestalten verwendete. Als zweite Quelle für die Bettlertypen dienten ihm Personen aus dem städtischen Armenhaus, dem Špital auf dem Spodnji trg. Leskovec hat literarisch die Sozialproblematik jener Zeit vorgestellt. Die Geschichtswissenschaft begann sich mit diesen Problemen viel später auseinanderzusetzen.